Förrättsligandet av ungdomars konflikter

AV INGELA KOLFJORD

Inledning

Två typer av ärenden har blivit allt vanligare för det formella rättssystemet de senaste åren. Den ena typen av ärenden rör anmälan om bråk mellan ungdomar på skolan och den andra typen härstammar från de så kallade ungdomsrånen (se Brå: rapport 2000:6). Om dessa anmälningar har att göra med en faktisk ökning av brottsliga handlingar i samhället, en minskad tolerans mot avvikande beteende eller lag- och/eller praxisskärpningar går inte entydigt att utläsa. Kriminologiska forskare intar här olika ståndpunkter när det gäller hur kriminalstatistik ska tolkas (se Høigård 1997, Schafft 1997). I mediadiskursen beskrivs ungdomsrånen som ett alltmer utbrett fenomen och dessa påståenden stöttas ofta av polis som arbetar med brottsfrågor. Kriminologen Jerzy Sarnecki intar en annan ståndpunkt och menar att rånstatistiken påverkas av att antalet anmälningar ökar då brotten på olika sätt uppmärksammas och då allvarlighetsgraden av brottens juridiska benämningar ökar.[1]

1995 gav Skolverket i nära samarbete med Rikspolisstyrelsen ut en skrift med titeln *Ska vi ringa polisen? Vad gäller när en elev begår en handling som kan uppfattas som brott?* Skriften var tänkt att fungera som handledning för personal inom skolväsendet. I skriftens inledning betonas vikten av att samhället snabbt reagerar på en händelse."Möjligheten att bryta ett felaktigt beteende är som störst i dess början. Det behöver dock inte innebära att reaktionen blir panikar-

---

***Ingela Kolfjord** är FD i rättssociologi, och verksam vid avdelningen för Socialt arbete, Malmö högskola. Hon utkommer våren 2003 med boken Kvinnors drogbruk och lagbrott: positionella och kontextuella strategier i en våldsrelaterad vardag.*

tad och överdramatiserad" (s.3). Under rubriken som behandlar polisiära uppgifter tar man del av följande text; "Det är nödvändigt att samhället konsekvent hävdar de grundläggande värden som skyddas av de straffrättsliga reglerna. Detta gäller inte minst i förhållande till barn och ungdomar, både när de är offer för brottsligt angrepp och när de själva är gärningsmän. Denna uppgift vilar ytterst på de rättsvårdande organen, polis, åklagare och domstol"(s.8). Då många skolor i enlighet med "handledningen" blivit mer anmälningsbenägna de senaste åren har det i Malmö föranlett tillsättandet av en arbetsgrupp som håller på att utforma en skrift riktad till skolväsendet i Malmö kommun. Polis, åklagare, socialtjänst och skola utformar skriften i samverkan och syftet är att skapa en policy kring vilka händelser som ska anmälas och till vilken myndighet man ska vända sig. Idag hamnar många ärenden hos polisen som, enligt poliserna själva, egentligen hör hemma på skolan alternativt inom socialtjänsten.[2]

För att få en uppfattning om de processer som ligger bakom den beskrivna ökningen av t ex ungdomsrån måste typen av ärenden relateras till den samhälleliga diskursen om brott, till kriminaliseringsprocesser, stratifieringsmekanismer och de strukturella faktorer som styr organiseringen av vårt samhällsliv. Fokus för denna artikel är dock riktat mot det formella rättssystemet och det är förrättsligandet av vardagskonflikter som behandlas. Artikeln belyser ett par händelseförlopp som ligger bakom siffrorna i kriminalstatistiken och är ett försök till nyansering av såväl kriminalstatistiken som medias beskrivning av fenomenet.

Analysen inriktar sig på kontext, process och struktur och därmed relateras rättsprocessen till den händelseprocess som föranlett åtal. Händelsens och händelseutvecklingens kontext, process och struktur är interrelaterade och blir faktorer som rättsligt ska behandlas inom ramen för den rättsliga diskursen. Under rättegången ska händelsen sedan konstrueras och rekonstrueras, så att händelsen tilldelas en process, kontext och struktur. Med andra ord ska en mycket komplex vardagssituation subsumeras till ett komplext rättsligt skeende, där såväl rättens representanter som målets parter är in- och underordnade.

Förrättsligandet av vardagskonflikter är ett angeläget tema då ungdomars konflikter allt oftare hamnar inom rättssystemet. En del skolor har som princip att anmäla alla slagsmål mellan ungdomar till polisen, vilket beskrivs som att skolan infört en så kallad nolltolerans. Syftet med denna artikel är att, med hjälp av konkreta fallstudier, analysera vad som händer när ungdomars konflikter tar vägen över rättssystemet. För att konkretisera artikelns syfte, och ge en klarare

uppfattning om vilka aspekter som kommer att analyseras, ska jag först analysera ett preliminärt exempel.

Nedan redogörs därför för rättegångsfallet "Maria och Diza", som är ett exempel på ett bråk mellan ungdomar som uppstått på skolgården och som hänskjutits till den rättsliga arenan.

Maria och Diza – ett exempel

Efter ett bråk på skolgården ställs Diza inför rätta, hon åtalas för misshandel. Diza är 15 år och hade varit involverad i ett bråk med Maria 14 år. Anmälarna var studierektor och Marias far. Upptakten till bråket – som bestod i ordväxling, knuffar och örfilar – var ett uttalande från Maria som Diza och hennes skolkamrat Lina hade upplevt som kränkande.

Dizas advokat ifrågasätter anmälan. Han menar att när de inblandade är så unga borde bråket ha kunnat redas ut på skolan och/eller tillsammans med föräldrarna.

Dizas advokat är också starkt kritisk till att vittnet Lina, som endast är 13 år, har förhörts av polisen (över telefon) utan närvaro av förälder eller annan vuxen. Advokaten ifrågasätter dessutom polisens agerande då de förhört Lina efter att ha talat med Maria men innan de hört Diza. Under rättegången utsätts Lina (vittnet) för en omild behandling i form av en tuff och nedlåtande utfrågning från åklagaren. Åklagaren och domaren uttalar sin misstro mot Linas berättelse. Dizas advokat uttalar kritik mot att rättens representanter anklagar Lina för att inte tala sanning.

Åtalet ogillas i detta ärende. "Tingsrätten finner på grund av vad som sålunda förekommit att det är utrett att Diza misshandlat Maria genom att tilldela henne i vart fall tre slag med öppen hand i ansiktet. Uppgift står mot uppgift om vad som utlöst misshandeln och det kan inte uteslutas att Diza slagit till Maria på grund av att hon uppfattat sig vara utsatt för angrepp från hennes sida. Invändningen om nödvärn kan därför inte anses vederlagd vad gäller det första slaget mot Maria. Även beträffande den fortsatta händelseutvecklingen står uppgift mot uppgift och tingsrätten kan inte finna att Marias version bör vinna tilltro framför Dizas. Om det uppkommit en ömsesidig slagväxling mellan dem båda, något som tingsrätten inte kan anse som uteslutet, får Diza anses ha handlat i nödvärn även beträffande de följande slagen (jfr NJA 1969 s. 425). På grund av det anförda skall misshandeln inte medföra ansvar." (Ur domslutet.)

Diza frias med utgångspunkt från händelsens kontext. Dock har händelsen som Maria definierat som bråk och som av Diza definierats som slagsmål omdefinierats i den rättsliga diskursen till misshandel. Diza är efter rättegången en 15-årig flicka som i nödvärn misshandlat en skolkamrat och den 14-åriga Maria är den person Diza har värnat sig emot. Lina, den 13-åriga flickan/barnet har av domare och åklagare definierats som ett vittne som far med osanning.

Vad visar exemplet med Maria och Diza? När en konflikt mellan ungdomar förs i rättssystemet förlorar ungdomarna sin definitionsrätt över konflikten. Det finns, som Günther Teubner noterar, "inte någon korrespondensrelation mellan rättens perceptioner av verkligheten och en social verklighet som på något sätt skulle finnas 'där ute'. Det är snarare rätten, som autonomt epistemiskt subjekt, som konstruerar sin egen sociala verklighet" (Teubner 1989: 730). När ungdomars konflikter förrättsligas innebär det således att konflikten måste kläs i juridiska termer, och den beskrivningen kan framstå som främmande för alla berörda parter i rättsprocessen. Rätten appellerar inte till ungdomarnas verklighet, bråket omskapas till misshandel. För att återigen använda Teubners (1989: 730) terminologi kan vi säga att den rättsliga kommunikationsprocessen konstruerar människorna inom rättssystemet, och det på ett sätt som får återverkningar på dem även utanför rättssystemet. Parterna görs till icke-subjekt under rättegången, de kategoriseras som målsägande respektive tilltalad och efter rättegången – beroende på utfallet – kan en definierad brottsling komma att kliva ut genom dörrarna.

Redan denna preliminära analys pekar på en central aspekt av vad som händer när ungdomars konflikter förrättsligas. Rätten är ett autonomt system, som bara uppfattar det "rättsligt relevanta" i händelser och bara beskriver dem i juridiska termer – men effekterna av rättens konstruktioner stannar inte i rättssalen. Därmed har vi också skisserat undersökningsobjektet för denna artikel. Syftet är att ge en mer detaljerad bild av vad som händer när ungdomars konflikter kanaliseras över rättssystemet. Nedan ska vi göra en ingående analys av ett annat rättsfall – fallet Moustafa och Lars. På samma sätt som Diza lämnar rättegången med stämpeln att ha misshandlat, lämnar Moustafa rättegången med stämpeln våldsam rånare.

Men analysen av fallet "Moustafa och Lars" inskränker sig inte till att undersöka hur händelser och människor inordnas under rättens egna kategorier. Även om rättssystemet kan beskrivas som ett autonomt system är det inte helt slutet

för utifrån kommande diskurser – som massmedier och vetenskap. Carlsson och Fält (1998) har argumenterat för att det, trots rättens autonomi, finns ett komplicerat samspel mellan rättssystem och media. Ett symtom på detta, skriver de, är att media dels har möjlighet att påverka domstolens beslut, dels själv fungerar som "executor of justice".

> We must, thereby, also pay attention to the fact that "law in mind" is created in a mediated way, where the influences of mass media are crucial. The character of mass media involves both a positive value in enlightenment, and a negative effect in myth making. In studies of social influence and reactive processes (e.g. cultural inertia, rumours and myths) the understanding of media in society stands out as important. Our conceptions of and our attitudes towards immigrants, gender, the family, criminals or sexuality are shaped by mass media, more than by the ideology and the values in different legislations. (Carlsson & Fält 1998 s 250)

Teubner är inne på en liknande tankegång när han talar om rättens "samtidiga beroende av och oberoende från andra sociala diskurser", som han ser som orsaken till den moderna rättens "ständiga pendlande mellan kognitiv autonomi och heteronomi" (Teubner 1993: 730). Om andra sociala diskurser således influerar rättens funktionssätt kan vi förvänta oss att den differentiering vi finner i det omgivande samhället – som klass, kön och etnicitet – även interfererar med, slår igenom i och verkar genom rättsystemet. När ungdomars konflikter blir föremål för rättslig prövning är det således inte bara rättens egna kategorier de stöps i, och en analys av förloppet bör därför vara känslig även för de andra diskurser som formar rättens omdömen.

Detta är de teoretiska utgångspunkterna när vi ska närma oss fallet Moustafa och Lars. Efter en rättegång år 2000 hamnar Moustafa i belastningsregistret, han blir dömd för rån, misshandel och olaga hot. Moustafa avkrävs skadestånd, böter och ersättning till brottsofferjouren. Eftersom Moustafa endast är 17 år överlämnas han till socialtjänstens verksamhetsområde. Som vi ska se har Moustafa en helt annan bild av händelseförloppet än rättens ledamöter, men den stämmer till vissa delar överens med Lars (målsägandes) beskrivning.

Tonvikten i artikeln ligger på rättegången där Moustafa står tilltalad. Rättegången presenteras som en fallbeskrivning och analyseras utifrån det händelseförlopp som låg till grund för anmälan.

Metod

Fallbeskrivningen "Moustafa och Lars" är utformad utifrån domstolsprotokoll, domslut samt tre av varandra oberoende observationer som utfördes under själva rättegångsförhandlingen. Då källmaterialet är hämtat från flera personers observationer ger det en mer nyanserad och fyllig information än om endast domen hade fått utgöra det empiriska materialet. Observatörerna observerade inte bara det som sades under rättegången utan också hur det sades, de försökte fånga essensen i kommunikationen och tolka den icke-verbala kommunikationen i form av minspel, suckar, stönanden, tonlägen etc. Alla parter som deltog i rättegången samt deras inbördes förhållningssätt gentemot varandra observerades. Jag har dock valt att i denna text fokusera det som verbaliserades under rättegången samt de texter som producerades relaterat till målet.

Mitt metodiska tillvägagångssätt är diskursanalys genom att textanalytiskt bearbeta det skrivna materialet (se Danielsen & Engle 1995, Leonard 1995, Van Dijk 1993). Som bakgrundsförståelse till denna artikel har jag studerat artiklar om ungdomsrån i Dagens Nyheter och Sydsvenska Dagbladet under perioden september 1999 till och med maj 2000. Skälet till artikelstudien är att både rättssystemet och det vetenskapliga fältet interfererar med andra systems diskurser. Därmed blir det viktigt att vara insatt i mediadiskursen.[3]

Diskursanalyser kan belysa en mångfald aspekter på ett fenomen. Inte minst ger den oss möjlighet att uppfatta hur differentiering – kopplat till kön, klass och etnicitet – framträder i producerade texter, en aspekt som framhålls av Van Dijk: "Discourse analysis allows us to make explicit the inferences about social cognitions of majority group members about minorities from the properties of their text and talk" (Van Dijk 1993: 94). När diskursanalysen av de producerade texterna kombineras med observationer av textens ursprungskälla (i detta fall rättegången) bidrar det till en nyanserad förståelse för stratifieringsmekanismer. Detta tydliggör också den transformeringsprocess en vardagshändelse genomgår på sin väg genom rättssystemet, för att slutligen fastslås i ett skriftligt dokument.

Min tolkning av rättegångsprocessen utifrån domslut och observationerna har diskuterats vid ett seminarium tillsammans med de tre observatörer[4] som bevistade Moustafas och Lars rättegång. Inledningsvis, under kommande rubrik, citeras ett urval ur domen och därefter presenteras delar ur observationerna som är relevanta för artikelns innehåll. Rättegångshandlingar är offentliga dokument men av hänsyn till involverade parter har jag valt att fingera namn på personer och platser.

Fallbeskrivning: Moustafa och Lars

Lars berättelse ur domen

"Den aktuella kvällen är han på väg till nattklubben Dance. Han stannade till vid en hamburgerbar, eftersom han behövde gå på toaletten. Då han befann sig ca två meter från entrén, kom Moustafa fram till honom. Bakom Moustafa stod vad Lars bedömde som fem eller sex kompisar till denne. Moustafa sade att han ville ha 20 kr av Lars annars skulle Moustafa slå ner honom. Lars, som aldrig tidigare hade sett Moustafa blev rädd och gick in på hamburgerbaren för att växla den hundrakronorssedel som han hade med sig. Då Lars kom ut från Hamburgerbaren hade Moustafa höjt beloppet och ville istället ha 40 kr, vilken summa Lars också överlämnade till Moustafa. Eftersom Moustafa hade hotat att slå ner Lars för det fall denne inte fick några pengar, vågade Lars inget annat än att överlämna pengarna. Moustafa ville därefter veta vart Lars var på väg och lovade att Lars senare under kvällen skulle få tillbaka 100 kr. Lars kände sig fortfarande rädd då han begav sig ifrån torget. Han fortsatte bort till Dance och ställde sig i kö. Efter en stund såg han Moustafa längre fram i kön. Denne stod och pratade med några kompisar. Lars blev på nytt nervös och rädd. Då han kom in på nattklubben betalade han entréavgiften. 60 kr, men saknade pengar till garderoben. En vakt upplyste honom om att han inte var välkommen för det fall han inte hängde in sin jacka. Lars förklarade då för vakten anledningen till att han inte hade mer än 60 kr med sig och tilläts därefter hänga in sin jacka utan kostnad. I samband med att Lars pratade med vakten passerade Moustafa förbi. Lars pekade ut Moustafa för vakten och bad därefter Moustafa om att få tillbaka sina pengar. Lars fick till svar att dessa skulle han få senare. Då Lars en stund senare befann sig uppe vid dansgolvet, stötte han på nytt på Moustafa. Lars bad återigen om att få tillbaka sina pengar. Moustafa svarade då att de skulle 'göra upp om pengarna'. Detta ville inte Lars. Moustafa påstod att han inte hörde vad Lars sade och bad honom följa med en bit bort. Plötsligt utdelade Moustafa ett slag med knuten hand som träffade Lars under vänster öga. Lars tittade upp och fick ögonkontakt med Moustafa, varpå denne utdelade ytterligare ett slag med knuten hand som träffade Lars i huvudet. Lars föll till golvet och fick då han försökte resa sig upp ett slag till i nacken. Lars föll på nytt omkull och blev liggande på golvet. Därefter kom vakterna och tog bort Moustafa. De gick ner och polis tillkallades. I väntan på att polis skulle komma uttalade Moustafa att han skulle 'märka' Lars. Lars upplevde hotet som allvarligt menat och blev rädd. Han

blev yr av slagen och fick förutom en sårskada på kinden, ett blåmärke och en svullnad. Han fick även en bula i nacken. Han kände smärta och ömhet under en veckas tid och först efter två veckor försvann blåmärket. Han hade efter händelsen svårt att sova och hade mardrömmar. Han har blivit mer försiktig och försöker att undvika att vistas i stan."

Moustafas berättelse ur domen

"Moustafa har hörd över åtalet uppgett i huvudsak följande. Han kom ensam till torget och var inte i sällskap med några kompisar. Tanken var att han skulle gå på disco på Dance. Eftersom han endast hade 25 eller 30 kr med sig, gick han fram till Lars och bad att få låna 20 kr. Moustafa hade för avsikt att betala tillbaka lånet senare under kvällen, vilket Moustafa förklarade för Lars. Denne gick in på hamburgerbaren och växlade. Då Lars kom ut bad Moustafa i stället att få låna 40 kr och lovade samtidigt Lars att denne senare skulle få tillbaka 100 kr. Moustafa hotade inte Lars. Lars överlämnade pengarna till Moustafa som därefter begav sig till Dance. Därinne träffade Moustafa på nytt Lars. Denne frågade efter sina pengar, varpå Moustafa uppgav att han fick vänta till dess att Moustafas bror dök upp. Då Lars för tredje gången kom fram till Moustafa sade Lars 'kom vi ska slåss en och en'. Detta ville inte Moustafa. Lars puttade till Moustafa som puttade tillbaka. Därefter började de att slåss. Under slagsmålet utdelade Moustafa - i syfte att försvara sig - fyra slag som träffade Lars. Moustafa kan inte ange var slagen träffade eller om Lars fick några skador av dessa. Det är riktigt att Moustafa därefter uttalade att han skulle 'märka' Lars. Anledningen därtill var att Moustafa var arg på Lars för att denne hade börjat bråka med Moustafa. Moustafa hade aldrig tidigare träffat Lars. Moustafa kan inte ange varför Lars som inte kände Moustafa var villig att låna ut pengar till denne. Kanske berodde det på att Moustafa frågade snällt. Moustafa lånar själv ofta ut pengar till okända människor. Moustafa såg aldrig till sin bror under kvällen. Moustafa vet inte om denne kom till Dance efter bråket."

Domslutstexten ovan är Moustafas och Lars berättelse utformad i en rättslig diskurs. Observationerna av det som skedde under rättegången och den text som producerats i domslutet kommer att visa på motsägelser samt på verbala förstärkningar som skapar nya bilder av den förmedlade situationen. Den följande texten kommer att påvisa motsägelser och diskrepanser mellan de berördas berättelser och domslutets text, men också på inomtextuella motsägelser.

Ur observationsanteckningarna
Två vittnen förhörs angående den uppkomna situationen på diskoteket Dance. Det är en ordningsvakt, Sven, och en bartender, Levin. Sven och Levin såg båda Moustafa utdela slag mot Lars. Det Sven sett utöver slagen är att Moustafa har sparkat Lars när denne låg på golvet. Levin vittnar inte om några sparkar. Lars själv berättar inte att han blivit sparkad och sparkar nämns inte heller i stämningsansökan.

Ur observationsanteckningarna
Lars uppger att han inte uppfattat situationen på torget som ett rån. Han tyckte att det var helt i sin ordning att låna ut 40 kronor och få 100 kronor tillbaka. Detta upprepar Lars flera gånger under rättegången. Polisförhöret talade både Lars och Moustafa om ett lån. Moustafa har enligt ordningsvakten hotat att "märka" Lars. Lars säger att han inte uppfattat detta hot, han tror att det kan bero på slagen och chocken.

Ur domen
"De gick ner och polis tillkallades. I väntan på att polisen skulle komma uttalade Moustafa att han skulle 'märka' Lars. Lars upplevde hotet som allvarligt menat och blev rädd."

Svens berättelse ur domen
"Den aktuella kvällen och natten arbetade han som ordningsvakt på nattklubben Dance. Han träffade på Lars i entrén. Denne saknade pengar till garderobsavgiften och uppgav för Sven att anledningen därtill var att någon tidigare under kvällen hade avtvingat honom 40 kr. Sven uppfattade Lars som bekymrad och rädd och bad att få veta vem den skyldige var. Sven hörde därefter hur Lars på väg upp för trappan bad ynglingen om att få tillbaka sina pengar. Denne gav Lars ett snäsigt svar tillbaka. Sven frågade Lars om det var den personen som avtvingat honom pengarna, men fick till svar att så inte var fallet. Lars gick därefter upp till andra våningen och dansgolvet och Sven lovade att hålla ett vakande öga på honom. En stund senare då även Sven befann sig på övervåningen blev han av en kollega uppmärksammad på en misshandel borta vid spelautomaterna. Han fick då syn på att det var Lars som i fosterställning låg på golvet samtidigt som Moustafa sparkade och slog mot denne. Sven kan inte ange om slagen utdelades

med knuten eller öppen hand och såg inte heller var slagen träffade. Sven sprang fram och drog bort Moustafa samt tog ner denne till entrén. Moustafa uppträdde aggressivt och mycket hotfullt."

Ur observationsanteckningarna
När Lars kommer till Dance får han veta att de 60 kr han nu har inte räcker till både inträde och garderobsavgift. Han berättar för en dörrvakt vad som hänt och denne blir upprörd och låter Lars hänga sin jacka gratis. Vakten säger vidare till Lars att han inte behöver vara rädd, han lovar att hålla ett vakande öga över Lars så att inget händer honom. Lars kan komma till honom om något skulle inträffa eller han skulle känna sig rädd. Sven säger till Lars att de senare ska ses uppe vid dansgolvet. Sven ber Lars att peka ut personen ifråga och säger att Lars ska komma till honom om han får problem. Sven poängterar flera gånger under rättegången hur upprörande hela situationen var.

Levins berättelse ur domen
Levin arbetade den aktuella kvällen som bartender på Dance. Vid något tillfälle under kvällen såg han hur Moustafa slog ner Lars. Levin befann sig på ett avstånd om c:a tio meter från de båda. Han sprang fram till dem och kallade samtidigt på Sven. Levin tog tag i Moustafa och försökte lyfta bort denne. Därefter tog Sven över. Levin såg Moustafa utdela slag mot Lars överkropp, men kan inte uttala sig om de utdelades med knuten eller öppen hand. Levin såg inte Lars göra någonting.

Ur observationsanteckningarna
Vakterna särade på de båda pojkarna och förde dem till entrén där polisen senare tar över. Moustafa hävdar att Lars ljuger om situationen när pengarna lånades och om hur slagsmålet startade. Det enda Moustafa tillstår är att han hotat Lars och detta skedde efter att de blivit avbrutna i sitt slagsmål av bartender och ordningsvakt och blir nerförda till ingången för att invänta polis.

I slutpläderingen yrkar åklagaren på ett högt skadestånd, med motiveringen att det var dags att sätta stopp för det sätt som vissa folkgrupper betedde sig på. Åklagaren säger att det är ingenting som vi ska behöva acceptera i vårt samhälle och att detta var ett tillfälle att påvisa det. Åklagarens uttalande rasifierar relationen mellan Lars och Moustafa, och uttalandena för tankarna till att "man

tycker det är dags att statuera ett exempel". Moustafa görs här till ett varnande exempel för andra grupper samtidigt som åklagarens, och mediadiskursens, föreställningar om andra folkgrupper får konsekvenser för Moustafa.

> /.../ ethnic and racial inequality in all social, political, and cultural domains is multiply expressed, described, planned, legislated, regulated, executed, legitimated, and opposed in myriad genres of discourse and communicative events. Such discourse is not 'mere text and talk,' and hence of marginal relevance. On the contrary, especially in contemporary information and communication societies, such text and talk are at the heart of the policy, society, and culture, and hence also in their mechanisms of continuity and reproduction, including those of racism. (Van Dijk 1993: 95)

Vi ska återkomma till rasifieringen längre fram, och relatera den till hur "ungdomsrån" behandlades i media vid tidpunkten för rättegången. Innan dess ska vi emellertid diskutera hur parternas berättelser omformas i rättens framställning: först för att peka på några av de problem rätten har haft jämkar samman parternas utsagor med den juridiska terminologin, och därefter för att se hur och på vilket sätt den rättsligt producerade texten dramatiserar händelseförloppet.

Från lån till rån, misshandel och olaga hot

Om vi följer berättelserna från det första mötet mellan Lars och Moustafa vid hamburgerbaren fram till episoden då de skiljs åt av diskotekets anställda och då polis tillkallas så sker en dramatisering av händelseförloppet. Skeendet kan beskrivas utifrån påverkansfaktorer som att Lars saknar pengar till garderobsavgiften och vaktens upprördhet över Lars berättelse om att Moustafa – med vaktens ord – avtvingat Lars pengar. Vakten, Sven, ber Lars att peka ut Moustafa vilket han inte önskar göra. Sven lovar att hålla ett vakande öga över Lars så att inget ska hända honom. Vakten ber också Lars att komma till honom om det skulle uppstå några problem. Sven har på ett tidigt stadium definierat händelsen som rån och involverar sig i Lars situation. Sven förrättsligar också sitt språkbruk under sitt vittnesmål, han talar om den *skyldige* som *avtvingat* Lars pengar. När sedan Moustafa och Lars senare under kvällen hamnar i slagsmål väljer vakten att tillkalla polis. Ungdomarna har inte längre makt att påverka den uppkomna situationen, de kan inte längre själva definiera vad som skett dem emellan. När polisen kommer och en anmälan görs är det den juridiska terminologin som överordnas vardagsspråket och det är definitionen brott som blir gällande. Därmed tvingas Lars in i ett system som blir styrande när situationen ska beskri-

vas utifrån lagens rekvisit.

Man kan utläsa ur domslutet att man har haft problem med att Lars vid upprepade tillfällen under rättegången uttalade att han inte uppfattade situationen på torget som ett rån utan som ett lån. Dessa uttalanden från Lars är exkluderade ur texten. För att rättssystemet ska kunna hantera ett otal varierande sociala händelser så transformeras den sociala realiteten in i en rättslig diskurs. Den sociala komplexiteten måste både omdefinieras och reduceras för att bli hanterbar. Denna reducering och detta förrättsligande av vardagsverkligheten betyder inte att utgången av en rättegång på förhand är given, en mångfald valmöjligheter opererar inom systemet och styrs både av systemets interna logik och utifrån kommande diskurser. Att föra en sak till rätten innebär dock att parterna inte längre kan styra sin egen historiebild. Ett av rättens ledamöter uppfattat rån kan inte beskrivas i termer av lån. En rättslig behandling av en vardagshändelse måste inordnas i ett lagrum och dekonstrueras till detta lagrums rekvisit. Smart (1989) beskriver denna transformering på följande sätt:

> For the system to run smoothly, whether it is criminal or civil, the ideal is that all parties are legally represented and that the parties say as little as possible/.../. The problem for the Lawyer is that the litigant may bring in issues, which are not, in legal terms, pertinent to the case, or s/he might inadvertently say something that has a legal significance unknown to her/him. So the legal process translates everyday experience into legal relevances, it excludes a great deal that might be relevant to the parties, and it makes its judgement on the scripted or tailored account. (Smart 1989: 11)

Såväl språket som rättssystemet har sina begränsningar när det gäller att greppa sociala realiteter. Rättssystemet omdefinierar inte bara utifrån kommande diskurser utan konstituerar också den sociala verkligheten utanför systemet (se Carlsson 1998, Smart 1989, Teubner 1993). Ungdomsrånaren behöver med andra ord inte vara en faktisk realitet, utan kan vara en konstruktion av rådande diskurser inom rättssystem, media och vetenskap. Vi återkommer som sagt till medias roll i sammanhanget, men först ska vi se hur rättsystemets språkbruk sätter sin prägel på hur händelseförloppet återges. Det gör vi genom att undersöka stämningsansökan mot Moustafa, och se hur lagtexten formar framställningen.

När stämningsansökan mot Moustafa lämnas in kan man läsa under rubriken RÅN och *gärning*: "Moustafa har på kvällen den [datum] på [torget] i [staden] medelst hot frånstulit Lars 40 kr i kontanter. Moustafas hotfulla beteende, som

för Lars framstått som trängande fara, har bestått i att Moustafa under hot om stryk avkrävt Lars pengarna. På grund av Lars hotfulla beteende* har Lars känt sig tvingat att överlämna pengarna till Moustafa." Vid * i texten har åklagaren med handskrift lagt till: "...som varit ägnat att hos Lars framkalla allvarlig fruktan för dennes säkerhet till person."

Det handskrivna tillägget är hämtat från lagparagrafen om olaga hot. Händelsen beskrivs alltså utifrån lagtexten och inte utifrån Lars upplevelse av situationen. Den rättsliga diskursen kan synliggöras med detta exempel, och det är inom ramen för denna diskurs som rättens parter kommer att verbalisera sig.

Under rubriken MISSHANDEL OCH OLAGA HOT, samt under rubriken *gärningar*, beskrivs de slag som riktats mot Lars. I texten står ingenting om de slag och sparkar som enligt vakten hade riktats mot Lars i liggande ställning. "Sedan personalen på Dance ingripit mot Moustafa med anledning av misshandeln har Moustafa uppträtt hotfullt mot Lars genom att yttra att han skulle märka denne. Moustafas hotfulla beteende har varit ägnat att hos Lars framkalla allvarlig fruktan för dennes säkerhet till person."

I en situation där två ungdomar separeras under ett bråk utropar den ene att han ska märka den andre. Vi vet ingenting om hur ungdomarna separerades från varandra, och vi vet inte heller hur den mycket upprörda vakten greppade Moustafa. I rättssystemets termer blir ett ilsket utrop i stridens hetta att betrakta som olaga hot. Lars har däremot inte hört hotet. Åklagaren slår dock fast att "Moustafas hotfulla beteende har varit ägnat att hos Lars framkalla allvarlig fruktan för dennes säkerhet till person."

I Brottsbalken 4 kap 5 § 1 st. står: "Om någon lyfter vapen mot annan eller eljest hotar med brottslig gärning på sätt som är ägnat att hos den hotade framkalla allvarlig fruktan för egen eller annans säkerhet till person eller egendom, döms för olaga hot till böter eller fängelse i högst ett år."

Ur domen kan man sedan läsa: "I väntan på att polis skulle komma uttalade Moustafa att han skulle 'märka' Lars. Lars upplevde hotet som allvarligt menat och blev rädd." Trots att Lars alltså inte har hört hotet skrivs det i domen att han blev rädd. Här kan lagparagrafen ha styrt texten. Då man ska döma Moustafa för olaga hot blir det viktigt att förmedla både Moustafas intentioner och Lars upplevelse av uttrycket "märka dig".

Moustafa berättar att han sagt att han skulle märka Lars, och att han gjorde det då han var arg för att Lars hade börjat bråka med honom. Men Moustafas

uttalande kan förvisso ges andra förklaringar än att Moustafa hos Lars velat framkalla allvarlig fruktan för dennes säkerhet till person – han kan t.ex. ha agerat i affekt efter att en upprörd vakt tagit grepp om honom.

Dramatisering av ondskan och textproduktion

När ungdomarna hamnar i rättegångssalen blir alltså händelseförloppet förrättsligat. De berördas upplevelser av skeendet kommer att beskrivas utifrån den rättsliga diskursen och inordnas i de rättsliga kategorierna. De texter som produceras under en rättegång blir också styrda av denna diskurs; de blir mer entydiga, i betydelsen mer konforma med det rättsliga språkbruket. De blir också mer entydiga i en annan bemärkelse, nämligen i så måtto att gärningsmannen tydligare stiliseras som gärningsman och offret som offer. Detta kan vi beskriva som en dramatisering av gärningsmannens ondska.

Som beskrivits i föregående avsnitt, så har Lars under rättegången uttalat att han blivit rädd. Men inte som en direkt följd av att Moustafa sagt han skulle märka Lars. Lars hade inte hört detta uttalande, han säger att han tror att det kan bero på slagen och chocken. Texten i domslutet harmonierar mer med texten från stämningsansökan (en text som hämtats från lagtexten) än med Lars och Moustafas egna berättelser.

Ur domen kan vi läsa följande: "Moustafa påstod att han inte hörde vad Lars sade och bad honom följa med en bit bort. Plötsligt utdelade Moustafa ett slag med knuten hand som träffade Lars under vänster öga. Lars tittade upp och fick ögonkontakt med Moustafa, varpå denne utdelade ytterligare ett slag med knuten hand som träffade Lars i huvudet." Texten förmedlar bilden av en hänsynslös man som slår sitt offer trots ögonkontakt; offret är inte längre ett subjekt utan har objektifierats av gärningsmannen.

Detta sätt att beskriva förloppet förstärker intrycket av "den skyldige" – ordvalet skapar bilden av en kallt beräknande brottsling som lurar sitt offer åt sidan för att kunna utföra dådet. Ordet *plötsligt* i meningen därefter skapar bilden av en överrumplingssituation, vilket ytterligare förstärker Lars utsatthet.

Detta är ett exempel på den "dramatisering av ondskan" som vi berörde ovan. Ett mer ingående studium av texten i domen, som jämförs med observationerna av vad som sades i rättssalen, visar på fler dramatiseringar av det slaget.

Ur domen

Moustafa har förnekat gärningen under åtalspunkten 1 [rån]. Han har beträffande gärningarna under åtalspunkten 2 erkänt olaga hot samt vidgått att han tilldelat Lars fyra slag med öppen hand, ett i ansiktet och tre i nacken. Moustafa har dock gjort gällande att slagen utdelats i avsikt att freda sig från brottsligt angrepp från Lars sida. Levin [bartendern] såg Moustafa utdela slag mot Lars överkropp, men kan inte uttala sig om de utdelades med knuten eller öppen hand. Sven [vakten] kan inte ange om slagen utdelades med knuten eller öppen hand och såg inte heller var slagen träffade.

Under rubriken *tingsrättens bedömning* i domslutet läser vi sedan följande: "Lars och Moustafa har om händelseförloppet i övrigt lämnat motstridiga uppgifter. Lars har på ett trovärdigt sätt och detaljerat sätt berättat om händelserna. De uppgifter han har lämnat med anledning av åtalet för misshandel och olaga hot stöds vidare av vad Sven och Levin uppgett angående sina iakttagelser inne på Dance. /.../ Vad gäller gärningen under åtalspunkten 1 finner tingsrätten med hänsyn till att det varit fråga om angrepp nattetid i en för Lars utsatt situation att gärningen trots det ringa ekonomiska värdet bör bedömas som rån." Enligt observationsanteckningarna säger Lars under rättegången att han inte uppfattat situationen på torget som ett rån. Lars tyckte att det var i sin ordning att låna ut 40 kronor och få 100 kr tillbaka.

Tingsrätten skriver i texten att Lars berättelse, angående misshandel och olaga hot, styrks av Svens och Levins berättelse. Det framgår emellertid tydligt i texten att misshandeln inte styrks av dem båda; ingen av dem har sett huruvida Moustafa slog med öppen eller knuten hand.[6] Moustafa och Lars är oeniga på denna punkt.

När man i texten motiverar allvarlighetsgraden i det som skett förvandlas den *aktuella kvällen* till *nattetid*. Det skapar en bild som förstärker Lars utsatta situation. En liknande omformulering finner vi när tingsrätten motiverar skadeståndet: "misshandeln har varit oprovocerad och bestått av ett flertal hårda knytnävslag mot Lars ansikte och huvud". Lars berättelse om *två knytnävslag* transformeras till *ett flertal hårda knytnävslag*.

Det är också en dramatisering när man i domen skriver att... "[Levin] fick då syn på att det var Lars som i fosterställning låg på golvet samtidigt som Moustafa sparkade och slog mot denne". Till att börja med understryks och förstärks Lars utsatthet genom att han beskrivs som liggande i *fosterställning*, och *sparkarna*

som omtalas har bara vakten sett. Lars har inte känt dem, ingen annan talar om dem och ändå väljer man att beskriva dem i texten. Man ifrågasätter inte vaktens trovärdighet medan Moustafas trovärdighet sätts i tvivel: "Moustafa har däremot på ett flertal punkter varit påfallande vag och svävande i sin berättelse, vilket med hänsyn till sitt innehåll och det sätt på vilken den framförts på tingsrätten gett intryck av att sakna sanningens prägel" (ur domen).[7]

Slutligen levandegörs bilden av Moustafa som förövare genom det sätt på vilket man i domen tar upp parternas alkoholkonsumtion. Man diskuterar Moustafas alkoholkonsumtion, men när Moustafa poängterar att Lars också druckit, väljer man att inte kommentera detta vare sig i rätten eller i den slutliga texten. Att diskutera offrets alkoholintag kan förta bilden av den oskyldige och försvarslöse. Normer och moral blir ett stöd för rättens aktörer när de driver en sak samtidigt som de kan utgöra ett stöd när domen i ett senare skede ska underbyggas och legitimeras.

Rätten konstruerar inte bara en förövare och ett offer; rättsrepresentanternas uttalanden, och den producerade texten, förmedlar också en bild av den onde förövaren och det goda/oskyldiga offret.

Ur observationsanteckningarna

"Moustafas advokat anser att det finns luckor i Lars berättelse som gör att den inte blir helt trovärdig. Advokaten inriktar sig främst på det faktum att Lars under kvällens lopp haft möjligheter att slå larm om att han blivit rånad men valt att inte göra detta. Det finns heller inget vittne som hört att hot uttalats mellan Lars och Moustafa. Moustafas påstående om lån blir i detta ljus därför trovärdigt och påstående om rån går inte att styrka. Vittnets uppgift om slagsmålet ger inte så mycket uppgifter att det verkligen går att reda ut vad som verkligen hände, så därför går inte heller misshandeln att styrka. Försvaret bestred inte olaga hot, då Moustafa erkänt detta."

Mot bakgrund av brottsbalkens paragraf om rån framstår försvarets argumentationslinje, att "rånet" egentligen var ett "lån", inte som helt orimlig. Brb. kap. 8.5 § 1 st lyder: "Den som stjäl medelst våld å person eller medelst hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara eller, sedan han begått stöld och anträffats på bar gärning, sätter sig med sådant våld eller motvärn mot denne som vill återtaga det tillgripna, dömes för *rån* till fängelse, lägst ett och högst sex år. Detsamma ska gälla om någon med sådant våld eller hot tvingar

annan till handling eller underlåtenhet som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den tvungne eller någon i vars ställe denne är. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd."

Om Lars upplevt trängande fara eller försatts i vanmakt över situationen som utspelade sig på torget kan det antas att Lars varit för rädd för att söka upp den person som utsatt honom för denna fara och vanmakt. Lars söker däremot upp Moustafa flera gånger under kvällen för att få tillbaka pengarna. Denna handling kan beskrivas som följdriktig då Moustafa lovat Lars att pengarna skulle återlämnas under kvällen. Lars egen berättelse enligt observationerna och hans faktiska uppträdande, så som det framstår i domslutet, stöder en sådan tolkning. "Moustafa ville därefter veta vart Lars var på väg och lovade att Lars senare under kvällen skulle få tillbaka 100 kr." (Lars berättelse ur domen) Att Moustafa är intresserad av var han kan finna Lars kan vara en indikator på ett han var intresserad av att återlämna lånet. Lars uttalar, som tidigare beskrivits, att han inte uppfattade händelsen på torget som ett rån. Om Lars verkligen upplevt lånet som ett rån på torget kan det också antas vara rimligt att han inne på hamburgerbaren sökt hjälp eller försökt ringa polis eller – som Moustafas försvarsadvokat säger – slagit larm någon gång under kvällens lopp. Lars väljer dock att växla sin hundralapp och överlämna de pengar Moustafa bad att få låna. Det skulle kunna vara så att accelereringen av händelseförloppet först i efterhand kom att styra upplevelsen och definitionen av händelsen på torget.

Konflikten mellan Moustafa och Lars är ett komplext socialt förlopp, och det är åtminstone inte självklart hur den ska tolkas. I domslutets text har händelsen befriats från tvetydigheter. Förloppet är mer entydigt, det faller tydligare under rättens kategorier. Och genom dramatiseringen framstår förövaren mer som förövare, offret mer som offer.

Rättssystemets representanter gör en poäng av orimligheten i att låna pengar till okända, men detta är ett fenomen som blivit allt vanligare i takt med ökad segregering och hemlöshet. Skillnaden mellan dessa lån och lånet i fallbeskrivningen är att båda parter underförstått inser att det inte handlar om ett lån utan om en allmosa. Därmed behöver inte "låntagare" och "långivare" bestämma framtida mötesplats för att skulden ska kunna återbetalas. Precis som i konstruktionen av den skyldige respektive den oskyldige, förövare respektive offer, blir moral och normer ett hjälpmedel för att misskreditera Moustafa. Här kan faktorer som etnicitet, klass och ålder spela in. Till exempel får man förmoda att

åklagaren och Moustafa har, och använder sig av, olika handlingsregister när de rör sig i det offentliga rummet – vilket torde ge upphov till skilda tolkningsramar. Men etnicitet är en faktor som kan få betydelse även i andra hänseenden, och av andra skäl, i rättens konstruktioner. Vi ska strax återkomma till detta, men innan dess kan det vara värt att peka på medling, som i det här fallet var ett alternativ till rättslig prövning.

I socialtjänstens utredning om Moustafa, som gjorts på begäran av åklagarkammaren, skriver utredaren: "Om den aktuella händelsen menar Moustafa att han inte gjort sig skyldig till det brott han är anklagad för. Han menar att han lånat pengar av målsägande, sedan säger han att det var 'fel gjort'. Utredande socialsekreterare har talat med N.N. i [staden]. Han har erbjudit Moustafa och Lars medling. Först antog båda erbjudandet men sedan drog sig målsäganden ur detta. Moustafa var själv positiv till medlingsmötet och tänkte be målsäganden om ursäkt."

Här skulle alltså den rättsliga processen kunnat ta slut. Vi vet inte mer om målsägarens skäl till att dra tillbaka medlingserbjudandet. Någon eller några påverkansfaktorer har uppenbarligen fått honom att ändra sitt beslut. Men man kan reflektera över vad som skulle ha hänt om Lars valt att gå med på medling. Ungdomarnas nyanserade bilder av det som hade hänt hade inte tvingats in i en rättslig definitionsprocess. Därmed hade båda ungdomarna kunnat lämna händelsen bakom sig som subjekt istället för vad som blev fallet, två rättsobjekt.

Nu blev det inte så. Utfallet av rättegången har konstituerat Moustafa som en brottsling, en våldsam rånare, och denna formella etikettering kommer att ge återverkningar på Moustafas framtid, yrkes- och utbildningsval. Moustafas belastningsregister kommer att utestänga honom från vissa omsorgs- och serviceyrken samt eventuella transportyrken, då belastningsregistret kan förhindra utfärdandet av lämplighetsintyg.

Media

Under rättegången mellan Lars och Moustafa yrkar åklagaren på ett högt skadestånd, eftersom hon menar att det är dags att sätta stopp på det sätt som vissa folkgrupper beter sig på. Hon säger att detta är ingenting som vi ska behöva acceptera i vårt samhälle, och i den aktuella rättegången ser hon ett tillfälle att påvisa detta.

Hur ska man förstå det faktum att åklagaren rasifierar relationen mellan rät-

tegångens parter? Här räcker det inte att peka på rättens egna kategorier och interna funktionssätt. Istället måste vi söka förklaringen i diskurser som kommer utifrån, och som fortsätter att verka genom rättssystemet. Rättegångsbeslut får återverkningar på människors positionering i samhället men olika positioneringar i samhället påverkar också det som sker i rättegångssalen på samma sätt som andra systems diskurser influerar rättssystemet (såsom media och vetenskap). Som tidigare berörts i artikeln beskriver Teubner (1993) dessa influenser i termer av att *det samtidiga beroendet och oberoendet från andra sociala diskurser gör att rätten ständigt pendlar mellan autonomi och påverkan utifrån.*

Åklagarens uttalande sker vid en tidpunkt då de så kallade ungdomsrånen under en längre tid har belysts och debatterats i media. Media har framställt ungdomsrånaren som en invandrarungdom, och åklagarens yrkande visar på att hon ansluter sig till den massmediala bilden av ungdomsrånaren. När man analyserar vad som sägs i media visar det sig också att det inte bara är rätten som tar upp inflytanden från media – media hämtar också näring ur rättens och vetenskapens diskurs. Detta dubbla samband belyses av hur mediadiskursen såg ut vid tiden för Moustafas och Lars rättegång. Låt oss därför se närmare på detta.

"Ungdomsrånare ofta invandrare – Ny undersökning från Brottsförebyggande rådet: Utlandsfödda kraftigt överrepresenterade" (Huvudrubrik DN,16 mars 2000). I den fetstilta ingressen står följande: "Antalet ungdomsrån ökar kraftigt. Det visar en ny stor undersökning från Brottsförebyggande rådet (Brå) som omfattar alla polisanmälda rån i Stockholm och Malmö mellan 1995 och 1999, samt en enkät som besvarats av 4 500 ungdomar. Studien visar också att invandrarungdomar är kraftigt överrepresenterade bland rånarna och svenska ungdomar bland offren. Den kanske allvarligaste följden av detta är att rånen kan skapa grogrund för ökad rasism, skriver Bråchefen Ann-Marie Begler och docent Tommy Andersson, som genomfört undersökningen."[8]

Såväl vetenskapen som rätten tillskrivs en sanningsskapande karaktär i vårt samhälle. Även om vetenskapsdiskursen inte är homogen (rörande objektivitetsfrågor) så framställs vetenskapliga resultat ofta som sanningar i media (se Smart 1989). Medias bevakning och sensationalisering av brott och rättegångsbeslut, relaterat till medias (många gånger) okritiska presentationer av forskningsresultat blir ett led i cementeringen av föreställningar som objektiva fakta.

> /... / Gäng av ungdomar, ofta med invandrarbakgrund, tycks sätta i system att råna jämnåriga på mobiltelefoner, pengar, kläder. Nästan alltid ger sig ett gäng på någon eller några som är helt i underläge. (Dagens Nyheter 29 september 2000)

I detta citat gör tidningen något mer än att på förhand döma ut en grupp människor. Den skapar en bild av invandrarungdomen som en kall och rå person: *nästan alltid ger sig ett gäng på någon eller några som är helt i underläge*. Denna stigmatiserings- och förstärkningsprocess genomgick också Moustafa i domslutets text genom att han dramatiserades som en kall och beräknande person (se rubriken *Dramatisering av ondskan och textproduktion*). Mediadiskursen och rättssystemets diskurs interagerar med, och interrelaterar sig till, den sociala verkligheten och allmänhetens bild av denna verklighet (Carlsson 1998, Smart 1989).

Under den period som undersökts finns fler exempel där vi möter invandrare i egenskap av ungdomsrånare I Sydsvenska dagbladet den 18 september 1999 (under rubriken "Ungdomsrånare blir yngre och våldsammare") får vi t ex en gärningsmannabeskrivning på två barn. "Båda beskrivs som mellan 130-140 centimeter långa, den ene med mörk hy, den andre något ljusare. Ingen av dem pratar skånsk dialekt." De beskrivna rånarna var två pojkar i 10-årsåldern som försökte ta pengar och stenkulor från två andra pojkar.

Media framställer ungdomsrånaren som en invandrarungdom, och i Moustafas och Lars mål pekar åklagarens yrkande på att denne ansluter sig till den massmediala bilden. När rättegången är över kommer den, om den blir omskriven i media, att ytterligare cementera den förhärskande bilden, och denna utifrån kommande diskurs kommer i sin att påverka rättssystemet, och det på olika sätt och i olika faser i rättsskipningen. Det tycks alltså som om man här skulle kunna skönja en självförstärkande process.

Här kan man gripa tillbaka på tidigare forskning. Vem som döms är i vårt samhälle kopplat till sammanhangen mellan socialt skikt och kriminalitet. Kriminaliseringsprocessen består av både urvals- och tillämpningsprocesser, som sammantaget blir statusdiskriminerande (Schafft 1996). Benägenheten att anmäla ett brott till rättssystemet fluktuerar med medias och rättssystemets hantering av olika teman, men den styrs också av det avstånd man känner till den som begått en orättfärdig handling. Anmälningsbenägenheten ökar i takt med att det sociala avståndet ökar mellan parterna (Finstad & Høigård 1996, Banakar 1994,

Larsen 1997, von Hofer m fl 1997). Faktorer som kön, ålder, socialt skikt och etnicitet är exempel på urvalsmekanismer i den kriminaliseringsprocess som Schafft beskriver.

Dessa urvalsmekanismer kan bli verksamma på olika sätt, och i olika faser. De kan till exempel influera själva rättegångsprocessen. Men de kan dessutom påverka vilka händelser och personer som väljs ut för polisbevakning, och vilka som förs vidare till rättslig prövning. De brott som unga begår är också de som polisen i huvudsak riktar sina resurser mot (Banakar 1994, Cicourel 1995, Dullum 1997 se Nelken 1998/1999, Smart 1989). I de båda fall som beskrivs i denna artikel är de tilltalade, liksom det trettonåriga vittnet, ungdomar med utländsk härkomst, medan målsägarna är svenska ungdomar. Båda målsägare kommer också från ett högre socialt skikt än de som tilltalats. Invandrarungdomar befinner sig ofta i de lägre skikten och utsätts för den dubbla diskrimineringen av att de bevakas extra mycket just på grund av att de är invandrare.

Vid studiet av ungdomsrånen kan man urskilja de faser som begreppet moralisk panik försöker fånga in (Carlsson 1998, Cohen 1972, Åkerström 1996). Ungdomsrånens uppmärksamhet i media har lett till en mobilisering av övervakningsapparaten och en lagändring diskuteras i regeringen och förespråkas också av Marie Steen. Hon menar att en sänkt straffmyndighetsålder skulle möjliggöra för polisen att ta urinprov på barn och att ha barn inlåsta över natten i väntan på förhör (SDS 20/12 1999). Malmös finansråd skriver till statsministern och ber om fler poliser, med motiveringen att kriminaliteten tar över Malmö (SDS 8/3 2000). Den 1 januari 1999 infördes en ny påföljd för ungdomar mellan 15 och 17 år, Lagen om sluten ungdomsvård (LSU), vilket innebär med andra ord innebär att man återupprättat de gamla ungdomsfängelserna. Frågan är om inte mediadiskursen och polisens metoder i jakten på en speciell grupp ungdomar kan betraktas som panikartade. Vid årsskiftet var 60 ungdomar omhändertagna enligt LSU och mer än två tredjedelar av dessa ungdomar hade utländsk härkomst.

Det finns – enligt mitt förmenande – anledning att omformulera den traditionella frågan, om varför invandrarungdomar begår brott, till frågor om varför rättssystemet i så stor utsträckning dömer ungdomar med utländsk härkomst till ungdomsfängelse. Detta, vill jag hävda, skapar en förståelseram för strukturella stratifieringsmekanismer. Och i ljuset av detta är det rimligt att anta att mediabevakningen av ungdomsrånen, och sättet att framställa dem, har påverkat de

processer som sattes i rörelse efter det att Moustafa lånat 40 kr av Lars, så att Lars därmed saknade pengar till garderobsavgiften.

Förrättsligandet förbrottsligar: sammanfattning och kommentarer

Bråk på skolgården har varit ett omdiskuterat tema i media och en del skolor har valt att anmäla dessa bråk till polisen, vilket Skolverket också rekommenderar skolorna att göra. I exemplet Maria och Diza är det studierektorn som tillsammans med Marias far som gör en anmälan. När Diza ställdes inför rätta var hon en ungdom som gick i årskurs nio och som aktivt deltog i skolans anti-mobbingsgrupp. Upptakten till den ordväxling som resulterade i en slagväxling mellan Diza och Maria var ett olyckligt uttalande som upplevdes som kränkande av Diza och Lina. Det var Maria, 14 år, som stod för uttalandet och det var Lina som inkallades som vittne till rättegången. När rättegången är över har rätten slagit fast att Diza misshandlat Maria men åtalet ogillas då man betraktar misshandeln som nödvärn. Alla tre flickor konstrueras inom ramen för den rättsliga diskursen till något som sträcker sig utöver deras vardagsverklighet på skolgården. Maria är inte straffmyndig men genom att beskriva bråket som misshandel och Dizas slag som ett svar på Marias handlingar, så skapas bilden av två våldsamma flickor. Det trettonåriga barnet definieras i sin roll som vittne, som ett falskt sådant av rättens representanter.

Vad är det som händer här? Individer inom rättssystemet kan inte styra systemet med sina intentioner, det är rätten som konstituerar människorna i systemet och det är rätten som är delaktig i konstruktionen av den sociala verkligheten (Teubner 1993, se också Carlsson 1998). Genom rättssystemets statiska metodanvändning reifieras både konflikten och parterna. De flerdimensionella aspekter varje konflikt är sprungen ur och bärare av elimineras. Två tonårsflickor abstraheras till två parter, en målsägare och en tilltalad. De sociala relationer, spänningar, glädjeämnen, gräl och bråk som är en del av skolgårdens vardagsliv blir främmandegjort genom rättsprocessen (se Carlsson 1998, Handler 1990). "If a social occasion or a social problem becomes impregnated with abstract legality, the result will be, according to George Lukacs, a complete separation between the law and the individuals' lives and volitions" (Carlsson 1998: 121). Att använda sig av formella system för att försöka dekonstruera den sociala verkligen riskerar att skapa en förvrängd bild av verkligheten (Carlsson 1998).

Moustafa genomgår också en definitionsprocess. När rättegången mellan Lars

och Moustafa är över har Moustafa definierats som en våldsam rånare, han fälls för misshandel, olaga hot och rån. Rånet beskrevs av både Lars och Moustafa som ett lån, men då åklagaren drev saken som ett ránfall så utdefinierades både Lars' och Moustafas versioner av händelsen. Utgången av detta fall kan också beskrivas i en kontext av ett längre händelseförlopp, där ett bråk mellan ungdomarna kom att få effekter på definitionen av ett tidigare möte dem emellan.

Avslutningsvis kan man ställa frågor om vilka konsekvenser ett förrättsligande av ungdomars konflikter kan få för deras självidentifikation och för deras positioner i samhället? Ungdomars självidentifikation är en process, och rättssystemets formella definition av dem kan få olika konsekvenser för dem. Detta har att göra med var de befinner sig i sin identifikationsprocess och hur deras närmaste omgivning ser på dem. Om föräldrar, skola och också rättssystem ser ungdomarna som avvikare så kan en stämpel som brottsling få negativa konsekvenser för de berörda i de fall de själva identifierar sig som brottslingar (se Becker 1973, Goffman 1971, Lemert 1951, Mead 1934).

> Å gå inn i rollen som avviker, eller å overta de andres bilde av en som avviker, er sluttresultatet på en lang process – som ofte betegnes som stigmatiseringsprocessen. Gjennom det man kan kalle stemplingsprocessen blir man plassert in i rollen som avviker, og omverden danner sig sitt bilde av en som avviker – og gjennom stigmatiseringsprocessen går man in i rollen og overtar omverdenens bilde av en selv som avviker. (Hauge 1997: 380)

Den kunskap som finns kring ungdomsbrottslighet och olika kontrollinsatsers påverkan på ungdomars framtida livssituationer ger en nedslående bild av insatsernas resultat. Studier av olika typer av tvångsåtgärder riktade mot ungdomar, såväl i Sverige som internationellt, visar att många ungdomar fortsätter sin brottsliga bana (Chesney-Lind & Shelden 1998, Estrada 1999, Levin 1997, Levin 1998). Frågan är om man inte skulle kunna utveckla andra mindre stigmatiserande konfliktlösningsarenor för ungdomar än det rättssystemet har att erbjuda?

En vardagskonflikt behandlad av rättssystemet kommer alltid att omvandlas till rättens interna logik. Rätten är uppbyggd på den dualistiska logiken att ha rätt eller fel, att vara skyldig eller oskyldig. Två ungdomars gemensamma del i en konflikt, liksom kontextuella faktorer som av ungdomarna betraktas som relevanta, kan av rättssystemet helt lämnas åt sidan – eller, som Moustafas fall

visar, omvandlas till rättsliga termer.

Omvandlingen av en vardagskonflikt i rättsliga termer osynliggör vad som faktiskt har hänt. Begreppet misshandel kan t ex inbegripa väldigt skilda händelser – allt från en örfil riktad mot någon, till sparkar eller stryptag riktade mot en person.

När begreppen olaga hot och rån används så skapas bilder av mycket grova brott, både i media och bland allmänheten. Fallbeskrivningen i denna artikel visar att det är ett annat, och mer komplext, förlopp som de rättsligt producerade texterna gjort entydiga. Det som av rätten definieras som rån har av båda parter uppfattats som ett lån, och bakom beteckningen olaga hot döljer sig ett ilsket utrop från en ungdom, efter att två ungdomar separerats vid ett bråk. Vårt språk är symbolmättat och skapar bilder av det som begreppsliggörs. När vi hör talas om en person som dömts för rån, misshandel och olaga hot så skapas bilden av en grov brottsling. Ett domstolsbeslut får därmed återverkningar på den berörde och på dennes omgivning (se Teubner 1993). Med Carol Smarts ord:

> /.../ we certainly give greater weight to judge's pronouncement of guilt than a defendant's proclamation of innocence. Indeed there are those who would say that 'law is what the judges say it is'. The judge is held to be a man of wisdom, a man of knowledge, not a mere technician who can ply his trade. (Smart 1989: 11)

Rättens påverkan på omgivningen kommer inte bara att influera den dömdes identifikationsprocess, den kommer också att påverka den dömdes möjligheter att positionera sig i samhället. Vissa typer av brott begränsar t ex den dömdes yrkesval, och den dömde kan också få vänta med att ta körkort, eftersom lämplighetsintyget utfärdas i relation till belastningsregistret. Människors positionering i samhällsstrukturen och deras identifikationsförlopp är interrelaterade processer.

Utgången av ett rättegångsfall styrs av komplicerade processer inom systemets egen interna logik och i relation till utifrån kommande diskurser. De berördas berättelser juridifieras, och de blir själva objekt i den förtingligade verklighet som kan hanteras inom ramen för rättssystemet. Själva kriminaliseringsprocessen – och faktorer som kön, klass och etnicitet – är stratifieringsmekanismer som opererar såväl inom rättssystemet som utanför det och bör vara föremål för framtida studier (se Belknap 1996, Connell 1996, Eriksen 1997, Finstad & Høigård 1997, Kennedy 1997, Marshall 1997, Messerschmidt 1993, Naffine 1990, Smart

1989, Solomos 1988).

Jag har i denna artikel diskuterat hur förrättsligandet av en vardagskonflikt mellan ungdomar resulterar i ett förbrottsligande av ungdomarna. Jag har också försökt påvisa hur rättssystemets diskurs, i samklang med andra diskurser, är med i konstruktionen av sociala fenomen – t ex i konstruktionen av ungdomsrånaren som en invandrarpojke.

Noter

[1] "/.../ Det finns ingen forskning som visar att antalet ungdomsrån ökat. Däremot visar polisens statistik att antalet anmälda ungdomsrån ökat kraftigt i år. - Ungdomsrån är inget nytt fenomen, men många som utsatts för det har inte tänkt på det som ett brott tidigare utan som en del av ungdomsvåldet, säger professor Jerzy Sarnecki på Stockholms universitet. När det sätts juridiska benämningar på brotten, som grovt rån eller olaga hot, och de uppmärksammas på olika sätt så ökar anmälningarna. Samtidigt så visar forskning som gjorts vid kriminologiska institutionen att frekvensen av ungdomsrån legat konstant sedan 1995." (DN 25 september 2000)

[2] Samtal med bitr. chef Anders Nord, kriminalsektionen, Polismyndigheten i Malmö.

[3] Att jag valt att studera just dessa tidningar beror på att Brottsförebyggande rådet kom ut med en undersökning om ungdomsrån som tog sin utgångspunkt i de städer där dessa tidningar har störst spridning (Malmö och Stockholm).

[4] Ulrika Jansson, Camilla Malmberg och Christian Mårtensson observerade rättegången mellan Moustafa och Lars. Rättegången mellan Diza och Maria observerades av Agneta Larsson, Jennie Nilsson, Tatjana Radlovacki och Carina Stark. Rättegångsobservationerna var en examinationsuppgift som studenterna gjorde i samband med en avslutad kriminologikurs. Kolfjord ansvarar helt för artikelns innehåll (bearbetning, tolkning och analys).

[5] För en teoretisk diskussion kring rättens möjligheter och begränsningar, slutenhet respektive öppenhet, reflexivitet etc. se Habermas 1996, King & Piper 1995, Kåhl 1995, Leonard 1995, Luhmann 1986, Naffine 1990, Nonet & Selznick 1978, Teubner 1993.

[6] I rättspraxis har en öppen eller knuten hand fått betydelse för gradering av brottets allvarlighetsgrad.

[7] Här kan man för övrigt peka på ytterligare en motsägelse i texten. I Lars berättelse ur domen står det: "I samband med att Lars pratade med vakten passerade Moustafa förbi. Lars pekade ut Moustafa för vakten och bad därefter Moustafa om att få tillbaka sina pengar. Lars fick till svar att dessa skulle han få senare." Samma förlopp beskrivs annorlunda av Sven. I hans berättelse heter det att Sven såg Lars prata med Moustafa och "Sven frågade Lars om det var den personen som avtvingat honom pengarna, men fick till svar att så inte var fallet" (ur domen Svens berättelse). Observationsanteckningarna stöder här Svens uttalande om att Lars inte pekat ut Moustafa. Den producerade texten motsäger också i detta fall de berördas berättelser.

[8] Rapporten har i själva verket en del metodologiska svagheter. Bland annat får ungdomarna i enkäten själva definiera vem som är "invandrare" respektive "svenskar". "Research in race and ethnicity is essentially inquiry into particular categories of humans. The point is worthy of emphasis, because quite frequently the construction of races and ethnic populations is a taken-for-granted attribute in social research." (Stanfield 1993 s 16) Begreppet rån definieras för ungdomarna inledningsvis i enkäten. "/.../ Det kan exempelvis vara om en kille kommer fram till dig och säger 'får jag låna din mobiltelefon (pengar, eller något annat)' – som du sen inte får tillbaka. Du gav honom det han ville ha för att du kände dig hotad och trodde att du skulle få stryk om du inte gjorde som han sa, även om han inte direkt sa att du skulle få stryk" (Brå rapport 2000:6, s.68). Detta är en problematisk definition som kan bädda för transformeringsprocesser (efterhandskonstruktioner). En annan bias i studien är att man ber ungdomarna svara på frågan "Vem tror du rånar vem, när ungdomar rånar ungdomar?" Eftersom media informerat oss under flera år om vem det är som rånar så "vet" ungdomarna vem rånarna är.

Referenser

Banakar, R. (1994) *Rättens dilemma – Om konflikthantering i ett mångkulturellt samhälle*, Lund: Bokbox Förlag

Becker, H. (1973) *Outsiders*, New York: Free Press

Belknap, J. (1996) *The Invisible Woman: Gender, Crime and Justice*, Belmont CA: Wadsworth Publishing Company

BRÅ-RAPPORT 2000:6, *Ungdomar som rånar ungdomar i Malmö och Stockholm*, Stockholm: Brottsförebyggande rådet, Information och förlag

Carlsson. B. (1998) *Social Steerage and Communicative Action*, Lund: Dept. Of Sociology, Lund University

Carlsson, B. & A. Fält (1998) "Law, Media and Moral Panic: Media Construction of the Sense og Justice and Cultural Prejudice" I B. Carlsson, *Social Steerage and Communicative Action*, Lund: Dept. Of Sociology, Lund University

Chesney-Lind, M. & R. G. Shelden (1998) *Girls, Delinquency, and Juvenile Justice,* Belmont CA: Wadsworth Publishing Company

Cicourel, A. V. (1995) *The Social Organization of Juvenile Justice*, London: Transaction Publishers

Cohen, S. (1972) *Folk Devils and Moral Panics. The Creation of the Mods and Rockers* Oxford: Martin Robertson

Connell, R.W. (1996) *Maskuliniteter*, Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB

Danielsen, D. & K. Engle red. (1995) *After identity – A Reader in Law and Culture*, London: Routledge

Dullum, J. (1997) "Alder og kriminalitet" i Finstad, L & C. Høigård (red.) *Kriminologi,* Oslo: Pax forlag

Eriksen, T.H. red. (1997) *Flerkulturell forståelse*, Oslo: Tano Aschehoug

Estrada, F. (1999) *Ungdomsbrottslighet som samhällsproblem – Utveckling, uppmärksamhet och reaktion*, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet Avhandlingsserie nr 3.

Finstad, L. & C. Høigård, red (1997). *Kriminologi.* Oslo: Pax forlag

Goffman, E. (1971) *The Presentation of Self in Everyday Life*, Harmondsworth: Penguin books

Habermas, J. (1996) *Between Facts and Norms*, Oxford: Blackwell Publishers

Handler, J. (1990) *Law and the Search for Community*, Pennsylvania: Pennsylvania University Press

Hauge, R. (1997) "Stempling og stigmatisering", i Finstad, L. & C. Høigård (red.) *Kriminologi.* Oslo: Pax forlag

Høigård, C. (1997) "Hva er krimonologi?", i Finstad, L. & C. Høigård (red.) *Kriminologi* Oslo: Pax forlag

Kennedy, R. (1997) *Race, Crime and the Law*, New York: Pantheon Books

Kåhl, I. (1995) *Socialarbetarkåren – Den lindansande professionen*, Lund: Bokbox förlag

Larsen, G. (1997) "Innvandrete folkeslag og kriminalitet", i Finstad, L. & C. Høigård (red.) *Kriminologi*, Oslo: Pax forlag

Lemert, E. (1967) *Human Deviance, Social Problems, and Social Control, Englewood Cliffs*, New Jersey: Prentice-Hall

Leonard, J.D. red. (1995) *Legal Studies as Cultural Studies a reader in (post) modern critical theory*, Albany: State University of New York Press

Levin, C. (1997) *Ungdomar i tvångsvård: Råbyundersökning 94*, Lunds universitet: Meddelanden från Socialhögskolan rapport 1997:9

Levin, C. (1998) *Uppfostringsanstalten: om tvång i föräldrars ställe*, Lund: Arkiv förlag

Luhmann, N. (1986) "The self-reproduction of Law and its Limits", i Teubner (red.) *Dilemmas of Law in the Welfare State*, Berlin: Walter de Gruyter

King, M. & C. Piper (1995) *How the Law Thinks About Children*, Aldershot: Arena

Marshall, I.H. red. (1997) *Minorities, Migrants, and Crime,* Thousand Oaks, CA: Sage Publications

Mead, G. H. (1934) *Mind, Self and Society*, Chicago: University of Chicago Press

Messerschmidt, J.W. (1993) *Masculinities and Crime – Critique and Reconceptualization of Theory*, Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield

Naffine, N. (1990) *Law and the Sexes: Explorations in Feminist Jurisprudence*, Sydney: Allen & Unwin

Nelken, D. (1998/1999) "Social Exclusion and Criminal Stigmatisation", *Criminal Justice Matters*, 34 Winter 1998/1999:26-28

Nonet, P. & P. Selznick (1978) *Law and Society in Transition: Toward a Responsive Law*, New York: Harper & Row

Schafft, A. (1997) "Alder og kriminalitet", i Finstad, L, & C. Høigård (red.) *Kriminologi.* Oslo: Pax forlag

Smart, C. (1989) *Feminism and The Power of Law*, London: Routledge
Solomos, J. (1988) *Black Youth, Racism and the State: The Politics of Ideology and Policy*, Cambridge: Cambridge University Press
Stanfield, J.H. (1993) "Epistemological Considerations", i Stanfield. J.H. & R.M. Dennis (red.), *Race and Ethnicity in Research Methods*, London: Sage Publications
Teubner, G. (1993) *Law as an Autopoietic System,* Oxford: Blackwell
Van Dijk. T.A. (1993) "Analyzing Racism Through Discourse Analysis", i Stanfield. J.H. & R.M. Dennis (red.), *Race and Ethnicity in Research Methods* London: Sage Publications
von Hofer, H., J. Sarnecki & H. Tham (1997) "Minorities, Crime, and Criminal Justice in Sweden", i Marshall, I.H. (red.), *Minorities, Migrants, and Crime,* Thousand Oaks, CA: Sage Publications
Åkerström, M. (1996) "'Våldet' en moralisk panik? Emotionellt engagemang eller publika tyckanden?", i Åkerström, M. (red.) *Kriminalitet, Kultur, Kontroll*, Stockholm: Carlssons bokförlag

Övriga referenser

Rättegångshandlingar, se metodavsnittet.
Skrift utarbetat av Rikspolisstyrelsen och Skolverket "Ska vi ringa polisen? – Vad gäller när en elev begår en handling som kan uppfattas som ett brott? Stockholm 1995.
Justitikanslern (JK Dnr 1676-00-31) och (JK 1917-00-30)
Statistik från Diskrimineringsombudsmannen DO.
Tidningsartiklar hämtade från Dagens Nyheter och Sydsvenska Dagbladet perioden september 1999 – maj 2000.
Refererade tidningsartiklar; Dagens Nyheter - 16 mars 2000 och 25, 28,29 september 2000. Sydsvenska Dagbladet – 12 augusti 1999, 18 september 1999, 20 december 1999, 8 mars 2000.

Abstract

The Juridification of Conflicts among Juveniles

In the last few years, we have witnessed an increasing tendency in Sweden to submit conflicts among juveniles to the legal system. In this article, I address issues concerning the process, and consequences of, juridification of conflicts in this group. The legal system is a relatively autonomous system, but it is also open for other discourses. The article uses discourse analysis, in an attempt to unravel both how the legal system operates to redefine everyday events in legal terms, and how extraneous, racialized discourses make their way into court. In this sense, it also sets out to trace how stratification is reproduced and permeated by the legal system. The empirical material consists of an analysis of a trial between two juveniles, Lars and Moustafa. Apart from legal documents pertaining to the case, I also make use of observation notes from trial, and the analysis is supplemented with newspaper materials from the period. The analysis describes how the legal system transforms and redefines the juveniles' comprehension of an event into the categories and internal logic of the legal system. It also uncovers how media and scientific discourse helps to shape the court's construction and deconstruction of the conflict.

Keywords: Law, Conflicts, Discourse analysis, Juveniles